

Idrott utan tävlingar är död

ELDSJÄL Efter att ha introducerat idrottsrörelsen i Sverige gavs Viktor Balck epitetet den "svenska idrottens fader". Jan Lindroths nya biografi ger en bild av denna numera okända man som menade att tävling är moder till framåt-skridande och utveckling på alla områden.

AV PETER SCHANTZ

Vad hette den person som föddes 1844, blev ledamot i den första Internationella olympiska kommittén 1894 och var primus motor för olympiaden i Stockholm 1912? Om den frågan skulle ställas vid något middagsbord i vårt land idag är det föga sannolikt att rätt svar skulle erhållas. Inte heller ledtråden att samme person, av kronprins Gustav Adolf, gavs epitetet den "svenska idrottens fader", torde rucka nämnvärt på det antagna utfallet. Ändå handlar det om en portalgestalt inom vår största folkrörelse, och den person som mer än någon annan, och på kort tid, förvandlade Sverige från ett land utan idrott, till ett land som idrottsligt kunde mäta sig med sportens hemland England. Att detta förvandlingsnummer skedde trots stark opposition från den svenska lingvgymnastikens anhängare gör inte gärningen mindre angelägen att belysa. Tvärtom.

Den mest lättillgängliga källan för det har länge varit huvudpersonen Viktor Balcks egna "Minnen". Men nyligen har en vetenskapligt baserad biografi givits ut: *Idrott för kung och fosterland. Den svenska idrottens fader Viktor Balck 1844-1928* (SISU Idrottsböcker, 208 s). Den är skriven av professor emeritus Jan Lindroth och utgör ett viktigt komplement till det tidigare kunskapsläget.

Uppväxt i ett medelklasshem i Karlskrona, och utan att ha fått möta kroppsövningar vare sig i skolan eller genom något föreningsliv, kom Balck till Stockholm våren 1861 för studier vid Krigsakademien på Karlberg. Siktet var inställt på en sjömilitär bana, men en upplevelse skulle snart förändra hans liv för alltid. Balck hade beordrats upp i sittande ställning på en häst i gymnastiksalen varefter äldre kadetter hoppade över honom. Balck skriver att "händelsen gjorde ett så starkt intryck, att jag anser den ha varit avgörande för hela mitt återstående liv. Jag greps av hänförelse för gymnastik och fäktning, och jag gjorde ett löfte att från den dagen ägna mig åt kroppsövningar, ett löfte, som jag sedan aldrig ett ögonblick svikit, utan troget hållit med oförminskad kärlek intill den dag i dag".

En maritim bana och miljö är inte optimal för kroppsövningar. Balck tog konsekvensen av sitt löfte och blev i stället officer för landbacken. Därefter kompletterade han sin utbildning genom studier under åren 1866-68 vid det av Per Henrik Ling år 1813 grundade Gymnastiska centralinstitutet (GCI) i Stockholm. Fortsättningsvis kombinerade han en blygsam yrkesmässig militär bana vid Nerikes regemente med ett gymnastiskt värv vid företrädesvis GCI. Det senare inleddes med undervisning inom sjukgymnastik, men fick sitt huvudspår inom militär gymnastik från 1885. Han blev snart överlärare, och krönte sin bana vid GCI som dess föreståndare åren 1907-1909.

Denna yrkesmässiga framgång till trots kan inte hans år vid GCI beskrivas som helt lyckliga. Orsaken till det är att en ny avgörande upplevelse drabbade Balck år 1880. Under en studieresa till sportens hemland England fångades han av idrotten och dess idé. Och det i en tid då idrotten väsentligen inte hade gjort entré i Sverige. Detta blev hans livs nya bestämningsfaktor. Nu inleder han en utveckling inom idrottens alla dimensioner, allt för att introducera och bygga upp idrott i sitt hemland. Han blir utövaren, instruktören, föreningsbyggaren, tävlingsorganisatören och skaparen av fysiska miljöer för idrott. I de tre senare funktionerna verkade han på såväl lokal, som nationell och internationell nivå. Lägg därtill rollen som betydande skriftställare inom idrottens område.

England förblev Balcks stora inspirationskälla under alla år. Men det fanns gränser för hur mycket som borde kopieras. I samband med att han skulle skapa en tid-

skrift för sin nya kärlek skriver han att "dittills hade alla kroppsövningar, som icke hänförde sig till gymnastik, hetat sport. Detta främmande ord, det tilltalade ej mitt svenska sinne, och då vi för våra handlingskraftiga förfäders kroppsövningar hade ordet idrott upptog jag detta, och så kom Tidning för Idrott till liv 1881. Ordet idrott slog bra igenom icke blott i Sverige, utan ock i Norge och Danmark, där det heter Idræt".

Kombinationen av att vara lärare på GCI, Linggymnastikens högborg, och samtidigt bejaka idrotten blev problematisk för Balck. Tanken att tävla med kroppen gick på tvärs med lingvgymnastikens hela väsen och idé. Att acceptera en mångfald i synsätt och praktiker var det inte tal om. Balck stödde den statligt legitimerade lingvgymnastiken fullt ut, men bara som en grund, ej som kroppsövningskulturens allt och enda tillättna. Konflikten med de ortodoxa bland lingvgymnastikens företrädare blev därmed oundviklig, med bittra och långvariga motsättningar som följd. Striden varade till mitten av 1900-talet, och då med idrotten som total segrare.

För Balck ledde detta till något av ett dubbelliv. Arbetet vid GCI gav en position, lön och trygghet, men livet levdes främst utanför institutets murar. Där var det desto mer frenetiskt. I sina "Minnen" antyder Balck intensiteten i sin gärning: "Min strävan gick nu ut på att främja idrotten på alla vällovliga sätt. Som ordförande eller styrelseledamot i en hel del föreningar arbetade jag oförtrutet, vilket tog min mesta ledighetstid i anspråk, till och med så starkt, att jag en kväll, då jag ovanligt nog var hemma, tillspordes av min hustru: 'Vet du huru många kvällar i sträck du varit på sammanträden?' Hennes eget svar på frågan blev: 'Trettiotvå'. Något väl mycket, då vi voro nygifta; men hon fann sig tåligt i sitt öde."

Balck betonade vikten av en personlig idrottslig färdighet, och levde som han lärde, men inte som en elitutövare utan mer som en allroundman. Vidden av hans eget utövande speglas av de kroppsövningar som han vid 55 års ålder erbjöd en antagonist att låta sig utmanas i: ridning, fäktning, simning, segling, allmän idrott (olika friidrottsgrenar), gymnastik, tennis och andra bollspel, velocipedåkning, skytte, rodd, paddling och vinteridrotter. Till detta kan läggas hans utövande av rörligt fri-luftsliv.

Medan rollen som instruktör verkar ha varit mer begränsad, bortsett från i hans

yrkesmässiga funktion på GCI, fanns Balck med i det närmaste överallt som en idrottens organisatör. Här följer bara några exempel, först på lokal nivå, sedan på nationell och internationell. 1875 var han drivande i bildandet av Stockholms gymnastikförening, på 1880-talet av Stockholms roddförening, Stockholms allmänna skridskoklubb, Sällskapet för befrämjande av skolorungdomens fria lekar, på 1890-talet av Föreningen för skidlöpningens främjande i Sverige (senare Fri-luftsförbundet), Svenska Gymnastikförbundet och Sveriges centralförening för idrottens främjande.

Lindroth sammanfattar en del av Balcks organisatoriska och politiska förmåga med att han "var en mästare på att få penningens folk att bli mecenater, svärdets att ta på sig ledaruppgifter och politikens att fatta de rätta besluten". Balck blev detta till trots inte byggaren av idrotten som folkrörelse. Det var istället Riksidrottsförbundet (RF), med start 1903, som iklädde sig denna roll. Nej, Balcks organisationer var istället typiska skapelser av 1800-talet, med en tydlig förankring hos överheten. De syftade till elitens byggande av samhället. På rikspanet motsvarades det av Sveriges centralförening för idrottens främjande, som liksom RF ville vara dominanten i sammanhanget, med åtföljande maktkamp och spänningar. Men de hade samma mål, och Lindroth menar att just kombinationen av medlemmar från olika samhällsskikt samt blandningen av organisatorisk mentalitet och styrning var en styrka för idrotten som framväxande samhällsfaktor. Här kompletterades en bredd som gav folklig förankring och demokratisk legitimitet, med en topp med stor organisatorisk effektivitet, god ekonomi och tillgång till korta beslutsvägar ända in i samhällets maktcentrum. Inte minst finns det skäl att peka på betydelsen av Balcks skickliga brobyggnad mellan idrotten, kungahuset och regeringen, vilket än idag återspeglas i ett nära samspel mellan idrotten som folkrörelse och det offentliga samhället.

Språnget för Balck, från den nationella, ut till den internationella idrottsliga arenan underlättades av skridskoidrotten. Svenska framgångar genom bland andra Ulrich Salchow och Gillis Grafström banade väg för en hög position i det nybildade Internationella skridskoförbundet, vars ordförande han var under åren 1893-1925. Från den ena internationella positionen till nästa var det inte långt, åtminstone inte i tid. 1894 blev Balck en av sju ledamöter i den första Internationella olympiska kommittén, en roll som han innehade ända fram till 1920.

Viktor Balck (1844-1928).

FOTO: SCANPIX

Nästa stora steg för Balck, de olympiska spelen 1912 i Stockholm, grundlades genom organiserandet av de Nordiska spelen 1901, 1905 och 1909. Dessa, som närmast kan betraktas som en motsvarighet till de olympiska vinteridrottsspelen, gav den erfarenhet av stora evenemang som behövdes för att klara av en sommarolympiad. År 1909 inleddes detta lyckade crescendo i Balcks livsbana. Om dem skrev han: "Olympiska spelen! Huru ofta genljödo icke dessa två ord under året 1912 och kommo fosterländska strängar i svenska bröst att dallra av fröjd, ty 1912 var ett hederns år för Sverige. Vi behöva sådana år, icke blott för att skaffa oss aktning inför utlandet, utan ock för att lära oss arbete och ansträngning, då det gäller vitala intressen, men framförallt för att lära oss känna vår egen duglighet och förmåga samt lära oss att tro på oss själva."

För Balck var nationalismen kärnan i hans engagemang, och sannolikt den främsta drivkraften. Så här uttryckte han det i öppningstalet vid SM i friidrott i Jönköping 1911: "Den innersta innebörden är, att fostra en livskraftig, arbetsduglig, viljestark och pliktrogen ungdom med svenskt sinne, till gagn och värn åt fosterlandet. Det är alltså en maning till nationell samling, det gäller. Det är ett förhållande av fosterlandets idé."

Tävlingen som idé blev redskapet. Balck menade att "tävlan är moder till framåt-skridande och utveckling på alla områden; hela livet är en tävlan under kampen för tillvaron, en tävlan som kräver sin mans fulla handlings- och viljekraft - och man kan genom idrottstävlingar så att säga uppfostra sig och stålsätta sig för denna kamp... I själva verket finns tävlingens ande inneboende i den mänskliga naturen, så fullständigt tydligt, att varje försök att döda den då det gäller idrott, skulle endast ha till resultat att döda idrottsandan och därmed idrotten självt. 'Ord utan gärningar är död' heter det i vår religion. På idrottsspråket heter det med samma övertygande styrka: 'Idrott utan tävlingar är död. Detta bevisas av erfarenheten från alla land där idrott övas, ty tävlan, det är livet!'"

Minst två större tidsfenomen ger en inramning som underlättar vår förståelse av Balcks gärning. Den ena är samtidens sökande efter nationell identitet, den andra är socialdarwinismen. Vad kan då på ett djupare personligt plan förklara hans gärning? Vad drev honom till detta överpresterande liv? Lindroth psykologiserar inte. Hans bok är mer en handlingsbiografi än ett försök att komma Balck riktigt nära. Därför lämnas vi med en större klarhet i gestaltningen av ett skeende i svensk historia, än med insikter i huvudpersonen som person. Detta förklarar inte textens värde. På många sätt är den lika vital och spänstig som föremålet självt. Och den fångar huvuddragen i Balcks gärning som, när vi nu vet hur det har gått för idrottsrörelsen och de olympiska spelen, framstår som än mer betydelsefull och angelägen att ta del av.

Peter Schantz är docent och forskningsledare för temaområdet rörelse, hälsa och miljö vid Gymnastik- och idrottshögskolan (GIH), tidigare benämnt Gymnastiska Centralinstitutet.

SVD.se

Missat en understreckare? Närmare 2000 finns att läsa på webben.
• svd.se/understrecket